

TÜRK AYDINLANMACILIĞININ DİLİ

Yusuf ÇOTUKSÖKEN*

*“Bir dil, bilimler aracılığıyla aydınlanır,
toplumsal ilişkiler, edebiyat ve sohbetler aracılığıyla
kültüre ulaşır. Bilimler aracılığıyla teorik kullanım için
diğerleri aracılığıyla ise pratik kullanım için daha uygun hale gelir.
İkisi birlikte bir dile biçim (Bildung) kazandırır.”*

Moses Mendelssohn

Giriş

Aydınlanma bir “eğitim ve kültür/sanat devrimi” olarak nitelendirilmelidir. Bu da, geleneksel kültürün aydınlanmayla dönüştürülmesini öngörür. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin aydınlanmacılığı, her şeyden önce bir halkın ulus olarak örgütlenmesinde kültürünü çağdaş bilim ve eğitim yöntemleriyle aydınlatmayı amaçlıyordu.

Aydınlanmacılığın Temelleri

Her çağın, her düşünme dizgesinin, her toplumun kendine özgü bir aydınlanma tasarımı ve uygulaması vardır ve kimi yerel, bölgesel özellikler taşımasına karşın genelde evrensel özel-likleri ağır basar. Aydınlanma deneyimi yaşayan toplumlarda bu değişim sürecine bakılınca kimi önemli farklılıkları olduğu gözden kaçmayacaktır; ama ortak paydalarının daha çok olduğu da gözlenecektir. Aydınlanma, bir süreçtir; başlamıştır, sürmektedir, insanoğlu yaşadığı sürece de içeriği zenginleşerek gelişecektir. Bunu bir ütopya olarak da değerlendirebiliriz. Ütopyaların çekiciliği de “devrimci, yenilikçi, geleceğe açık, insanın insanca yaşabileceği, mutlu olabileceği bir toplum düzeni” önermesinden gelmektedir.

Aydınlanmacılık, özü bakımından toplumsal bir projedir; bu bakımdan her şeyden önce de toplumsal adalet düşüncesi üzerine temellenir. Aydınlanmacılıkta, kamusal aklın kullanımı, insanın daha düzenli ve dengeli bir yaşama biçiminin yeniden kurulmasının gereğini ortaya koyar. Yeni bir yaşamın toplumsal adalete dayalı olarak yeniden yapılandırılması için özgürlükçü bir eğitim dizgesi kurulması gerekir; böylelikle düşüncenin özgür biçimde üretimi sağlanır. Aydınlanma düşüncesinin özünde eleştiri yatar; eleştiri de aklın özgür kullanımıyla olanaklılaşabilir. İyi, insani bir yaşama düzeni kurmak için çabalayan aydınlanmacılar, insanı akıl, bilgi yönünden güçlü duruma getirmeye çalışırlar. Aydınlanma projesinde düşünce ile eylem bütünlüğü gözetilir; bu süreçte üretilen düşünce ve eylemler ilerlemeci ve geliştirmeci bakış açılarına göre belirlenir. Aydınlanma düşüncesi, haklarının

* Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi.

bilincinde olan, ödev ve yükümlülüklerini gönüllü olarak yerine getiren sivil toplumu amaçlar (Timuçin 2000:51-56). Özetle, aydınlanma, birey-kışı-yurttaş olma sürecinde bir bilinçlenme olarak da betimlenebilir. Aydınlanmacılık eğitimle geleneksel kültürden aydınlanmacı kültüre geçiş sürecidir.

Aydınlanmacılık, bir ütopya olarak da nitelendirilebilir. Bunda da gerçek payı vardır; her ütopyanın yakın ve uzak hedefleri (ütopyanın genellikle uzak hedefleri belirleyicidir) alt alta sıralanınca gerçekten de aydınlanmacılığın (insan haklarını tanımak-korumak-geliştirmek, insanca bir yaşama düzeni kurmak, aklın ve bilimin yol göstericiliğini benimsemek, benzeri henüz yaşama geçirilmemiş olan bir toplumsal düzen oluşturma gibi) gerçekleştirilebilme olasılığı yüksek bir ütopya olduğu sonucuna varılabilir.

Türk Aydınlanmacılığının Özü

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin, aydınlanmacı bir projenin 20. yüzyılda başarılı bir ürünü oldu-ğunu hemen herkes kabul etmektedir. Türk aydınlanmacılığının iki boyutu vardır: a) *çözüm-leyim boyutu*: (tarihsel, toplumsal, kültürel, sanatsal, siyasal kurumları ve birikimleri nicel ve nitel yönden saptama); b) *bireşim boyutu*: (bu kurumların birikimlerini aydınlanmacı bir yöntemle yeni bir toplum oluşturma sürecinde değerlendirme: ayıklama, dağıtma, bozma, eskimiş/çürümüş olanları bir yana bırakıp yeni/çağdaş olanları uyumlu birliktelikler olarak bir araya getirme vd)

Atatürk, Türk aydınlanmacılığının kurucu önderidir. Bir devrimcidir; aydınlanma projesinin temel kavramlarını, tanımları ve içerikleriyle çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda açıklama fırsatı yaratıp bu fırsatı iyi kullanmıştır.

Çözümleyim Boyutu

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan zaman dilimi içinde Osmanlı Devletinin tarihsel, toplumsal ve kurumsal yaşamı üzerine söylenenler hiç de iç açıcı değildir.

Yaklaşık 50 yıl süren savaşlar, Osmanlı Devletinin büyük toprak kayıpları (özellikle Balkanlarda) ile sonuçlanmış, ekonomi, savaş ve üretimsizlik nedeniyle tam bir kaosun içine sürüklenmiş, yenileşme/batılılaşma çabaları yeterince anlaşılıp anlatılmadığı için istenilen verimi sağlayamamış, dinsel/geleneksel toplum yapısı örnek alınan batı toplum yapılarıyla büyük çelişkiler içerdiği, bu çelişkiler aşılamadığı gibi düzen değişikliği de çokluk kâfirlik olarak algılandığı için toplumsal yapıda da herhangi bir iyileşme görülmemiştir. Toplumsal ve kültürel yaşamdaki kimi batılı/batıcı kıpırdanmalar, ancak büyük kentlerde (İstanbul, Selanik, Kahire, Şam vb) tutunup etkili olmaya çabalarken, Yönetimin denetim (sansür) kurumu düzenin tek bekçisi olmaya soyunmuştur. Çıkarılan gazete ve dergiler, roman, şiir, öykü, tiyatro, düşünce alanındaki çeviri ve yerli yapıtlar, okuma-yazma oranının çok

düşük olması nedeniyle toplumun yenileşme programı doğrultusunda bilinçlendirilmesinde üstüne düşen görevi tam olarak yapamamıştır. İçte bu gelişmeler olurken, dışta Osmanlı Devletini parça-lama ve paylaşma (Avrupa'da kimi ulusal devletlerin kurulması için önemli bir girişimdi), Türk tehdidinin Avrupa'dan silinmesi (Avrupa ortalarına kadar gelip Avrupa'yı 600 yıl süren savaşı ruhu ve eylemleriyle tir tir titreten Türk imgesi başka türlü silinemezdi), Ortadoğu petrollerine daha yakın olma ve buranın denetimini elinde tutma (yakın geçmişteki ve bugünkü oluşumlara bakarak Avrupalılar için bunun ne denli yaşamsal olduğu görülecektir), Uzakdoğu ülkeleriyle daha sorunsuz ticaret yapabilme gibi siyasal/ekonomik etkenler doğal olarak bu süreci hızlandırmıştır.

Atatürk'ün çözümleyim boyutunda öncelikle durum saptaması yapması nedensiz değildir. O bu değerlendirmeyi şöyle yapmıştı:

“Türk ulusu bin yıldan fazla bir zamandır bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu, eskiye ilişkin kanıtlarla saptanmıştır. Osmanlı Devletine gelince, bu devlet yedi yüz yıldır yaşamak-tadır ve görkemi bütün dünyada Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarında tanınan bir ulusuz. Savaşçılarımız ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Yeteneklerimiz bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyaca bilinen egemenliğimizle kanıtlanmıştır. Fakat son yüzyıl boyunca Avrupa kuvvetlerinin hükümet merkezimizdeki entrikaları ve bu entrikaların sonucunda bağımsızlığımıza el atmaları, ekonomik yaşamamızı engelledikleri kayıtlar, yüzyıllarca bir arada kardeşçe yaşadığımız Müslüman olmayan topluluklarla aramızda ettikleri ayrılıkçı tohumları ve bu durumlara ek olarak hükümetlerimizin güçsüzlüğü ve bunun sonucu olan kötü yönetim, çağdaş düzeyde gelişme ve refah yolunda ilerlememize engel oldu. Bugün içinde bulunduğumuz acı durum, hiçbir zaman bizim yetersizliğimizi veya çağdaş uygarlığa uyanmadığımızı anlatmaz. Bu bütünüyle yukarıda sayılan birbirine karşıt nedenler yüzünden ortaya çıkmıştır.” (1919)

Atatürk bu genel çözümlemenin ardından özellikle kurumsal yapıdaki yozlaşma, eksiklik, gereksizlik gibi olumsuzlukları görmüş, Kurtuluş Savaşının bitip Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla yeni bir döneme girildiğini, bu dönemin kendine özgü sıkıntılarının ancak yeni bir projeye giderilebileceğini anlamıştır.

Bireşim Boyutu

Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması süreci, Batılı devletlerin planlarına göre adım adım gerçekleşirken, Saray yönetimi de çaresizliğinden buna, göz yummanın yanında zaman zaman destek olurken, diyalektik olarak Anadolu'da bir direnç eylemi de filiz vermeye başlamıştır. Halkın içinden dağınık olarak ortaya çıkan bu direnme, tarihin akışını değiştirmiş, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının toplumsal dayanışma sinerjisi, siyasal stratejileri

ve askeri taktikleriyle Anadolu Türklerinin lehine dönmeye başlamış, Kurtuluş Savaşının başarılmaması sonrasında ikinci dönem başlamış: Kuruluş Savaşımı. Türkiye yeniden kurulurken, şu iki nokta büyük önem taşıyordu: Bir yandan kökten devrimci girişimler devreye sokulacak, öte yandan bütün bu yapılan ve yapılacak olanlara halkın katılımı sağlanacaktı.

Atatürk'ün bu konudaki değerlendirmeleri özetle şöyledir:

“Devrim varolan kurumları zorla değiştirmek demektir. Türk ulusunu son yüzyılda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, ulusun en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır.” (.....)

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını, tümüyle çağımıza uygun ve bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır.” (1925)

“Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra içeride ve dışarıda saygıyla tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet... Ve bunları başarmak için aramızda devrimler... İşte Türk Genel Devriminin kısa anlatımı.” (1935)

Yeni Bir Toplum, Yeni Bir Devlet, Yeni Bir Dil

Türk aydınlanma sürecinde hemen bütün devrimler belirli bir sıraya göre ve koşullar olgunlaştığında uygulamaya konulmuştur. Son dönem Türkiye tarihini yakından inceleyenler bu önermeyi doğrulacak verileri bulmakta zorlanmayacaklardır.

Yeni Türk Aydınlanmasının temel amacı; akla ve bilime dayalı, laik, halkçı, devrimci, özgürlükçü, ulusçu, cumhuriyetçi yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratmaktır (Kili 1998).

Türk aydınlanmacılığında yeni bir devlet (cumhuriyet), yeni bir toplum (birey-yurttaşlardan oluşan bir toplum) oluşturabilmek için her alanda olduğu gibi (sözelimi eğitim alanında, 1924'te devlet din öğretimini üstlenmiştir.) dil konusunda da birtakım çalışmaların yapılması kaçınılmazdı.

Türk dili tarihi çalışmalarında genel olarak Dil Devrimi diye adlandırılan oluşumlar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Önce 1928 yılında Harf Devrimi uygulamaya konulmuştur. Harf devriminin ardından “dilimizin bu devrimin gereklerini karşılaması gerektiği” düşüncesiyle kurumsal çalışmalara girilmiş, 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu (ilk adı *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* idi; 1934'te *Türk Dili Araştırma Kurumu*, 1936'da da *Türk Dili Kurumu* adını aldı) kurulmuş, düzenlenen kurultaylarla dil devriminin biçim ve içeriği üzerine tartışmalar açılmıştır. Birinci Dil Kurultayından sonra Dil Devriminin temel amacı belirlenip kamuoyuna açıklanmıştır. Bu bağlamda yol haritası da şöyle çizilmiştir:

Türk Aydınlanmacılığının Dili

“- 1. Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek,

Türkçeyi çağdaş uygarlığımızın önümüze koyduğu tüm gereksinmeleri karşılayacak bir yetkinliğe erdirmek.

-2. Bunun için yazı dilinden Türkçeye yabancı kalmış öğeleri atmak,

Halkçı bir yönetimin istediği biçimde, halk ile aydınlar arasındaki nitelikçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak,

Ana öğeleri öz Türkçe olan ulusal bir dil yaratmak.” (Turan 1981)

Yeni Türk Cumhuriyetinin kurtuluş ve kuruluş sürecinde, Yazı ve Dil Devrimlerinin özel bir önemi ve katkısı bulunmaktadır. Kimilerinin yalnızca abece ve sözcük değiştirme (Osmanlıca sözcükleri atıp yerlerine öz Türkçe sözcükleri koşma) olarak görüp yargıladıkları (eleştirdikleri, küçümsedikleri) bu etkinliklerin, dikkatlice bakıldığında uygarlık sürecinde siyasal ve ekinsel (kültürel) devrimler olduğu görülecektir. Yazı Devrimini sıradan bir abece değişikliği, Dil Devrimiyse sözcüklerin yenileştirilmesi/yerleştirilmesi olarak görüp değerlendirmek hem gerçeği yansıtmaktan uzaktır, hem de bu devrimlerin gerçek amacını görmemek, devrimlerin etki gücünü azaltmak anlamına gelmektedir.

Yazı ve Dil devrimleri; Yeni Türk Aydınlanmasının yeni devlet/yeni toplum/yeni birey yaratma bağlamında girişilen çalışmaların dayandığı temel kavramlara içerik kazandırmakta etkili olmuştur.

Ulusçuluk (milliyetçilik), ulus olma kimliğinin geliştirilmesi sürecinde dile de özel bir yer ayırmıştır. Osmanlıca adı verilen yapay, yazılı bir dil, bir ulusun değil, ümmetin diliydi; Osmanlı ülkesindeki yazılı dildi; yazılıyor ama konuşulmuyordu; resmi yazışmalarla bilim ve sanat (edebiyat) yapıtlarında kullanılıyordu. Sözvarlığındaki Türkçe oranı % 30-35 dolayındaydı. Tam bir Ortaçağ imparatorluk dili durumundaydı. Böyle bir dille ulusal birlik kurulamazdı; bu nedenle Osmanlıca terk edilip yerine halkın konuşma dilinden yola çıkılarak doğal bir dil yaratılmaya çalışılmalıydı. Özetle, Türkiye halkının bir ulus olarak örgütlenmesinde Türkçenin ulusal dil olarak yeniden yapılandırılması kaçınılmazdı; bu süreçte ulusallık dili, dil ulusallığı besleyip geliştirdi. Atatürk'ün bu bağlamdaki şu sözleri çok anlamlıdır: “ Türk demek, dil demektir. Ulus olmanın çok belirgin niteliklerinden biri dildir. Türk ulusundanım diyen insanlar her şeyden önce ve kesinkes Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültüründen ve Türk toplumundan olduğunu ileri sürerse inanmak doğru olmaz.” (1933)

Laiklik, bir yandan devletin kamusal yaşamda dinden bağımsızlaştırılması öte yandan kamu kurumları ile toplumsal kurumlara eşit uzaklıkta bulunması demektir. Bunun için her şeyden önce medreselerde eğitim

dili olarak kullanılan Arapçanın egemenliğine son vermek, teokratik düzenin dilsel alandaki yansıması olan, sadece resmi yazışmalarda kullanılan Osmanlıca'yı sıkı denetim altına almak biçiminde gerçekleşmiştir. Osmanlıca'yı "Osmanlı Esperantosı" (Ziya Gökalp), "Zümre Dili", "Saray Dili" olarak betimleyenler de vardı. Yeni Türk dili, bir anlamda laikliğin de simgesi durumunda olacaktı. Nitekim bilimin laikleşmesi, bilim üretimini artırmış, bilimsel söylemin gereksindiği bilim terimleri bir yandan yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesi gereğini duyurmuş öte yandan yeni bilimsel söylemler için gerekli olan terimler Türkçenin söz üretim yolları işletilerek bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Türkiye'de laik eğitimin ve bilimin ve Türkçe yapılması, laikliğin doğal bir sonuçlarından biri olarak da değerlendirilebilir. 1930'lu yıllarda gazete dilinde Türkçe oranı %35 iken bu oran 1980'lerde %75'e kadar çıktı. (Kimi yazarlarda %90'ı buluyordu. Örn. Nermi Uygur'un ve Berke Vardar'ın yapıtlarında) Türkçe laik Cumhuriyetin bilim, kültür, sanat ve felsefe dili duruma gelmiştir. Bu arada din terimlerinin Türkçeleştirilmesi de bu bağlamda özellikle belirtilmelidir. (Örn. Ezan Türkçeye çevrilmiş ve 1932-1950 yılları arasında Türkiye'nin bütün camilerinde Türkçe olarak okunmuştur.)

Devrimcilik, çağdaş dünyaya ayak uydurmaya çalışan bir toplumun benimsemesi, koruması ve geliştirmesi gereken ilkelerden biridir. Hemen her alanda büyük ayıklama sürecine giren Türkiye'de, varolan kurumlarını çağdaş örneklerine göre yeniden yapılandırma, geleneği aydınlanmacı kültürle parlatma ancak devrimci anlayış, tutum ve eylemlerle olabilirdi. Böyle bir toplumun devrimciliği sıkı bir bildirişim dizgesinin varlığını da gereksindiriyordu. İşte Dil Devrimi toplumun genel bildirişim gereksinmelerine yanıt vermek yeni bir programla oluşturulmuştur. Yazı Devrimi, daha kolay okuma-yazma alışkanlığı kazandırmış, kısa sürede öğrenilmesi sonucu iletişimin yaygınlaşmasını getirmiş.(1920'lerde 11-12 milyon kadar olan nüfusun ancak % 8 okuma yazma biliyordu; Harf Devriminden sonra açılan kurslar, millet mektepleri, örgün ve yaygın eğitimle bu oran her on yıl yükseldi (ilk aşamada birkaç ay içinde 2,5 milyon kişi buradan yeni harfleri öğrenerek mezun olmuştur.; bugün %90'ları buldu.) İletişimde çevrime giren yeni sözcüklerin özellikle bilinen köklerden bağlamsal anlamları bilinen eklerle üretilmesi Dil Devriminin sağladığı olanaklardan biridir. Devrimcilik dilin de devrimci bir kurum duruma getirilmesini gerektiriyordu. Türk Dil Kurumunun türettiği on binlerce sözcük ve terim, laik eğitim ve basın yanı sıra bilimsel söylemlerde, basın-yayın kurumlarında iletişimin daha sıkı kurulmasına katkıda bulunmuştur.

Cumhuriyetçilik, halkın diline dönme sürecinde resmi ve ölçünlü bir dilin yaratılmasını da gereksindiriyordu. Atatürk " Türk demek, dil demektir. Ulus olmanın en belirgin niteliklerinden birisi dildir. Türk ulusundanım diyen insanlar, her şeyden önce ve kesinlikle Türkçe konuşmalıdır." (1933) sözleriyle olması gerekeni belirtmiştir. İşte ölçünlü Türkiye Türkçesi, Anayasalarımızda TC'nin dili olarak geçer. ("Madde 3: Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle

Türk Aydınlanmacılığının Dili

bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.” 1982 Anayasası) Ölçünlü Türkiye Türkçesi, İstanbul Türkçesi üzerine yapılandırılarak dilbilgisi, yazım ve söylem bakımından sağlam ilke ve kurallara bağlanmış, Türkiye sınırları içinde konuşulan hemen bütün ağızları kendi yapısı içinde bütünleştirmiştir. Böylece Türkiye içinde yabancı dille iletişim kuranlardan kendini bu yolla ayırmasını bilmiştir. Sağlam dilbilgisel yapısı, söylemlerin doğru anlaşılmasının sağlanmasının yarattığı saygınlık, ulusta dile bağlılık, diliyle gurur duyma, dile duyarlık gösterme, dili iç ve dış tehlikelere karşı koruma bilinci ulusçuluk ve ulusal bilinçle yakından ilgili gelişmelerdir.

Halkçılık, içeriği gereği, aydınlarla halk arasında dilsel farklılığın ortadan kaldırılması, yazı dilinin temeli olarak konuşma dilinin seçilmesi ilkesini yaşama geçirmiştir. Yazı ve Dil Devrimlerinin en büyük kazanımı yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı en aza indirmesi ve dilin ölçünlü dil durumuna getirilmesinde düşümlenmektedir. Yazılan ama konuşulmayan Osmanlıca (Osmanlı Türkçesi), yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı somut biçimde göstermekteydi; Osmanlı yazı dilinde Arapça ve Farsça sözcükler ve söz öbekleri (ad ve sıfat tamlamaları) yoğun biçimde yer alırken, konuşma dilinde tamlamalardan çok günlük dile girmiş Arapça ve Farsça sözcükler kullanılmıyordu. Osmanlı düzyazısı; süslü düzyazı, orta düzyazı, yalın düzyazı olmak üzere üç katmanlı bir yapı gösteriyordu. Kütüphanelerin azlığı, elyazması kitapların çokluk saray ve devlet ileri gelenlerinin elinde olması, örgün öğretimin bulunmayışı gibi nedenlerle süslü ve orta düzyazıyı okuyup anlayacak insan sayısı azdı; yalın düzyazı ise çokluk halk için üretilen metinlerde kullanılıyordu. Halk arasında okuma-yazma oranı da hayli düşüktü. Bu her şeyden önce aydın-halk arasındaki kopukluğu, iletişimsizliği gösteriyordu. İşte yeni devletin halkçılık ilkesi, bir yandan yazı diliyle konuşma dili arasındaki yapay ayrımı ortadan kaldırıyor, öte yandan aydınlarla halk arasında anlaşılabilir bir dil aracılığıyla iletişim kurulmasına yardımcı oluyordu. Halkın kendi dilinin temel alınması, dilinin ve bu dille yaratılan kültüründen gurur duymasını da sağlamış oluyordu.

Devletçilik ilkesinin, siyasal ve ekonomik yaptırımlar içerirken dil alanında da devletin öncü rolü üstlenmesini öngörüyordu. Bu bağlamda, Yazı Devrimi TBMM’de Atatürk ve onu destekleyen milletvekillerinin oylarıyla uygulamaya geçirilmiştir (1928). Devlet, her alanda öncülük etmek durumunda olduğu gibi dilin uluslaştırılması, laikleştirilmesi, halkla aydınlar arasında iletişim kurabilecek yetkinliğe gelebilmesi için Devletin müdahalesine gereksinmesi vardı. Atatürk’ün Dil Devrimini, resmi kurumlar yoluyla değil de bir sivil toplum kuruluşu olarak nitelendirebileceğimiz Türk Dil Kurumu (1932) aracılığıyla yapmaya çalışması, devletçilikle halkçılık arasında denge kurmasının güzel bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Atatürk, 1 Kasım 1936’da TBMM’nin V. dönem 2. yasama yılını açış konuşmasında Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun geleceği ve devletin

bu kurumlara desteği ile ilgili dileklerini şu sözlerle dile getirmişti: “Başlarında değerli Eğitim Bakanımız bulunan, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun her gün yeni gerçek ufuklar açan, ciddi ve aralıksız çalışmalarını övgü ile anmak isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründe başlangıcı temsil ettiklerini, kabul edilebilir bilimsel belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk ulusunun değil, bütün bilim dünyasının ilgisini ve uyanmasını sağlayan, kutsal bir görev yapmakta olduklarını güvenle söyleyebilirim. (Alkışlar)Tarih Kurumunun Alacahöyük'te yaptığı kazılar sonucunda, ortaya çıkardığı beş bin beş yüz yıllık maddî Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihinin yeni baştan incelenmesini ve derinleştirilmesini gerektirecektir. Birçok Avrupalı bilim adamının katılması ile toplanan son Dil Kurultayının aydınlık sonuçlarını görmekle çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde ulusal akademilere dönüşmesini dilerim. Bunun için, çalışkan tarih, dil ve bilim adamlarımızın, bilim dünyasınca tanınacak orijinal eserlerini görmekle mutlu olmanızı dilerim.” (Bu sözden Atatürk'ün Türk Dil ve Tarih kurumlarını son aşamada devlet kurumlarına dönüştürünüz anlamını çıkaranlar yanılıyorlar. Atatürk, bu kurumların özerk olmasını her zaman savunmuştur.)

Aydınlanma, dilin bilim-kültür-sanat-felsefe dili olarak gösterdiği gelişimle de yakından ilgilidir. Atatürk'ün “Gözlerimiz kapayıp, yalnız yaşadığımızı varsayamayız. Ülkemizi bir çember içine alıp dünya ile ilgilenmeksizin yaşayamayız.. Tersine gelişmiş, uygarlaşmış bir ulus alanının üzerinde yaşayacağız. Bu yaşam ancak bilim ve fen ile olur. Bilim ve fen nerede ise oradan alacağız ve ulusun her bireyinin kafasına koyacağız. Bilim ve fen için bağ ve koşul yoktur.”(1922); “Dünyada her şey için, yaşam için, başarı için en gerçek yol gösterici aramak, aymazlık, bilgisizlik, doğru yoldan çıkmışlıktır.”(1924); sözleri Türkiye bilimsel söylemin ne denli olduğunun altını çiziyordu. Türkiye’de Cumhuriyet döneminde bilimsel alanda görülen gelişmeler (bilim üretmede Türkiye'nin dünya sıralamasında ilk 20 devlet arasında bulunması, Türkiye’de yeni bilim alanlarının araştırma konusu olarak yer alması, sayıları giderek artan üniversite ve bilim araştırma kurumlarının varlığı vd) hem Türkçenin bilim dili olarak gelişmesini sağlamış, hem de Türkçe sözcük/terim üretmedeki esnekliğiyle ve olanaklılığıyla bu sürece katkıda bulunmuştur. Biraz önce de söylemiştik: Atatürk'ün Türk Dil Kurumu (1932-1983) döneminde 102 terim sözlüğü hazırlanmış, bu sözlüklerde 107 bin dolayında yeni terim önerilmiştir.

Aydınlanmanın Türkçeye katkılarında biri de Türkçenin sözvarlığının zenginleşmesidir. Genel Türkçeyi temel alırsak (bugüne değin Türk dillerinin sözvarlığı tam olarak saptanamamış olsa bile), 2 milyona yakın sözcük (sözcük, terim, deyim, atasözü, deyiş, alkışlar (iyidilek sözleri), kargışlar (beddualar) vd) bulunduğunu varsayabiliriz. Türkiye Türkçesinin sözvarlığına bakacak olursak, 1000 yıllık Anadolu Türkçesinde (Türkçe ve yabancı kökenli) 600 bin

Türk Aydınlanmacılığının Dili

dolayında; güncel Türkiye Türkçesinde de Anadolu ağızlarını (80-90 bin dolayında) da içinde olmak üzere 300 bin dolayında sözcük bulunduğu ileri sürülebilir. 1923-1983 yılları arasında Türkçe söz üretme yolları (eklerle üretme, sözcük bileştirme, derleme ve taramadan aktarma, sözcük budama, anlam katma, kısaltma, vd) işletilip güncel Türkçeye katılan sözcüklerin sayısı 20 bin dolayındadır.

Aydınlanma, üretilen bilgilerin yazıya dökülmesi ve kitaplaştırılmasına da geniş olanaklar sağlamıştır. Türkiye’de çıkan yayınlarını sayısal bilgilerinin kısa bir dökümü (Matbaanın kurulmasından 1729- günümüze basılan kitap sayısı: 1729-1928: 30 bin kitap; 1928’den günümüze: 200 bin kitap) Ölçünlü Türkiye Türkçesinin aydınlanmaya katkısı olarak değerlendirilmelidir. Bu basılan kitaplar, gündelik dilin dışında pek çok bilim, sanat, kültür alanını içerdiği için, Türkçe bu alanlardaki gereksinmeleri karşılayarak büyük bir işlev görmüş olmaktadır. Bugün Türkiye’de günlük gazetelerin tirajı 5 milyon dolayında, son yıllarda basılan kitap sayısında büyük artış görüldü (2003’te 20 bini buldu). Çeşitli dünya dillerinden yapılan çeviriler Türkçenin sözcük varlığını ve anlatım olanaklarını zenginleştiren etkinliklerden sayılır.

Aydınlanma, dillerin kültür ve uygarlık dili olarak gelişmelerinin de yolunu açmıştır. Türkçe de 2000 yıllık geçmişi, zengin sözcük varlığı (1000 yıllık Türkiye Türkçesinin sözcük varlığı 600 bin sözcük dolayında olduğu varsayılıyor; 100 yıllık Türkiye Türkçesininki ise 300 bin dolayında), zengin anlatım olanakları, toplumun her tür gereksinmeyi karşılayan kavramları yaratmadaki gelişkinliği, başka kültürlerden çeviri yapılabilecek olması gibi nedenlerle gelişkin bir kültür ve uygarlık dili olarak kabul edilmektedir. Kültür ve uygarlık dillerinin bir başka özelliği de başka kültür ve uygarlık dillerinden gereksinme olması durumunda ödünç sözcükler alması ve bu dillere o dillerin gereksindiği sözcükleri vermesidir.

Türkçenin dünya dillerinden aldığı ödünç sözcüklerin sayısal dökümü (yaklaşık sayılar):

Arapça: 6 463; Fransızca: 4 974; Farsça: 1 374; İtalyanca: 632; İngilizce: 538; Yunanca 399-400; Latince: 1147; Almanca: 85; Rusça: 40-38; İspanyolca:36; Slavça: 24; Ermenice: 23; Macarca:19; Eski Yunanca: 14; Moğolca: 13; İbranca: 9; Bulgarca: 8; Japonca: 7; Portekiz-ce:4; Norveççe: 2; Fince: 2; Arnavutça: 1; Korece:1; Soğdca: 1; Cava dili: 1; ...

Türkçenin dünya dillerine verdiği sözcükler (yaklaşık sayılar):

Ermenice: 3159-4262; Yunanca: 2643-3000; Bulgarca:2454-3500; Arnavutça: 2422-3000; Sırpça-Hırvatça: 2365-8742; Arapça: 1801-2000; Rusça: 567-2500; Rumence:1569-3000; Farsça:1639-3000; Macarca: 1142-2000; İngilizce: 800-470; Ukraynaca: 747; Çekçe: 248; Urduca:228; Almanca: 166; İtalyanca: 146; Çince:213-307; Urduca:227; Fince:110-118...

(Kaynaklarda çok farklı sayılar verilmektedir. Sayıların niceliğinden çok, bu dillere Türkçeden sözcük girmesi önemlidir.)

Sonuç

Bugün Türkçe, diğer deyişle Türkiye Türkçesi Dil Devrimi sürecinde zenginleştirdiği söz-varlığı, bilimsel ve sanatsal söyleme elverişliliği ve toplumun hemen her türlü gereksinmesini karşılayacak gizilgücü (en önemlisi yeni sözcükler üretmedeki yeterliliği) ile gelişkin bir bilim, kültür, sanat ve felsefe dili düzeyine geldiyse, bunda yeni bir devlet, yeni bir toplum yeni bir dil yaratmayı amaç edinen Türk Aydınlanmacılığının birinci derecede etkisi olduğu bir gerçektir. Bu süreçte aydınlanmacılık dilin gerçek kimliğini bulmasına katkıda bulunmuş, dil de aydınlanmacılığın felsefesinin geniş kitlelere eğitim, kültür, bilim, yayın yoluyla aktarılmasını sağlamıştır. Bugün Türkçe gelişimini küreselleşme olgusu paralelinde sürdürürken birtakım tehlike ve risklerle de karşı karşıyadır. Bunların başında 1980 Askeri yönetiminin Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ile Tarih Kurumunu devletleştirmesi gelmektedir. 1983'ten bu yana yasal girişimlerden bir sonuç alınamamıştır. Bugün resmi bir kurum olarak siyasal otoritenin boyunduruğunda olan Türk Dil Kurumu işlevsizleştirilerek bir anlamda Türkçenin aydınlanma yolunda en önemli dayanaklarından biri ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Türk Dil Kurumunun Atatürk'ün vasiyetine karşı yapısının değiştirilmesinin yarattığı sorunların başında Türkçenin iletişim/kültür/bilim/sanat-felsefe dili olarak gelişmişliğinin bir anlamda engellenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Resmi TDK, gelenekleşmiş Türkçe yazımı altüst ederek, yazım geleneğinin bozuldu, bu olumsuz Türkçe Sözlük'e de yansıdı; Türkçe Sözlük'te kimi sözcüklerin tanımı değiştirildi, kimi sözcüklerde kullanılan örnek kullanımlar (tanımı destekleyen tümce örnekleri) atıldı (gerekçesi de bu alıntıların sıradan yazarlardan yapıldığı olarak açıklandı. Gerçek ise, solcu ve sosyal demokrat yazarlara tahammülsüzlüktü.). Bunun dışında bir başka ciddi sorun da şu: Türkçe dış etkenlere karşı kendini korumada güçsüz bırakılmıştır. Bugünkü TDK'nin öngörüsüz tutumu, siyasal iradeye göre yön değiştirmesi, Osmanlıcılık eğiliminden tümüyle kurtulamaması, Atatürk'ün TDK'sinin çalışmalarını ısrarla etkisizleştirmeye çalışması kendi sonunu da getirirken Türkçenin de bünyesini zayıflatmıştır. Üçüncü sorun olarak yabancı dillerden özellikle Amerikan İngilizcesinden gelen sözcük akınıdır. 1980'den sonra yoğunlaşan bu etki bugüne değin Türkçeye 1500 dolayında yabancı sözcüğün girmesiyle sonuçlanmıştır. Dördüncü olumsuz gelişme de Türkçenin doğru kullanılmamasında düğümlenmektedir. Anadili eğitimindeki eksiklerimiz ve yanlışlarımız, televizyon ve internetin günlük yaşamdaki ağır basın etkisi, okuma alışkanlıklarının yeterince geliştirememesi, özel radyo-tv ve internet sitelerinde "özel" Türkçelerin gelişmekte olması tedirgin edici bir durum olarak algılanmaktadır.

Türk Aydınlanmacılığının Dili

Çözümü yine aydınlanmacı girişimlerde aramak gerekiyor. Bunların başında da yasal düzenlemeyle Türk Dil ve Tarih Kurumlarının eski yapısına kavuşturulması gelmektedir. Türkiye’de sivil kurumlar, demokrasiden ödün vermeden halka güvenmeyi sürdürüp aydınlanmacılığın temel ilkelerinden olan bilim ve aklın üstünlüğüne yeniden sarılarak soğukkanlılıkla sorunları üstüne gidebilir, dilin doğru kullanımın sağlanması ve temiz duruma getirilmesiyle toplumun değerlerinin ve kültürünün de kirlenmeden kurtulup özlenen düzeye gelebileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akalın, Haluk (2002), “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili*, Temmuz 2002, s.1-58.
- Akarsu, Bedia (1978), *Atatürk Devrimi ve Yorumları*, Ankara: TDK. Yay.
- Aksan, Doğan (2000), *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara: Bilgi Yay.
- Aksoy, Ömer Asım (1969), *Özleştirme Durdurulamaz*, Ankara: TDK Yay.
- , (1975), *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*. 4. baskı Ankara: TDK. Yay.
- Atatürk’ün Yolunda Türk Dil Devrimi* (1981), Ankara: TDK Yay.
- Atatürk ve Türk Dili* (1963), Ankara: TDK Yay.
- Banarlı, Nihad Sami (1972), *Türkçenin Sırları*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- Bilim ve Kültür Dili Olarak Türkçe* (1978), Ankara: TTK Yay.
- Cevdet Kudret (1986), *Dilleri Var Bizim Dile Benzemez*, Ankara: Bilgi Yay.
- Çotuksöken, Yusuf (1996), *Okul Sözlüğü’nün Eleştirisi*, İstanbul: İnsancıl Yay.
- , (1999), *Atatürk Antolojisi*, İstanbul: İnkılap Yay.
- , (2002), *Türkçe Üzerine I- Denemeler ve Eleştiriler*, İstanbul: Papatya Yay.
- Demircan, Ömer (2000), *İletişim ve Dil Devrimi*, İstanbul:Yaylım Yay..
- Dil Devriminden Bu Yana Türkçenin Görünümü* (1997), Ankara: Dil Derneği Yay.
- Dündar, Ali (2000), *Yapay Osmanlıcadan Yaratıcı Türkçeye*, İstanbul:
- Ercilasun, A.Bican (1984), *Dilde Birlik*, İstanbul: Cönk Yay.
- Gökberk, Macit (1980), *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul: Çağdaş Yay.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1975), *Türkçenin Karanlık Günleri*, İstanbul: İrfan Yay.

- Hatiboğlu, Vecihe(1981), *Atatürk ve Türk Dili*, Ankara: TDK Yay.
- İmer, Kâmile (1976), *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Ankara: TDK Yay.
- , (1990), *Dil ve Toplum*, Ankara: Gündoğan Yay.
- , (1999), *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kili, Suna (1998), “Türk Aydınlanma Devriminin Özü: Atatürkçülük”, *Aydınlanmanın Kadınları*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998, s.11.
- Korkmaz, Zeynep (1963), *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil devrimi*, Ankara: AÜDTCF Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2002), “Anılarda Türk Dili Kurumu ve Gelişme Süreçleri”, *Türk Dili* Eylül 2002, sayı:609, ss.490-511.
- Köksal, Aydın (1980), *Dil ile Ekin*. Ankara: TDK (2. baskı:2003, Toroslu Kitaplığı)
- Levend, Ağâh Sırrı (1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TDK.
- Mendelssohn, Moses (2000), “ ‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusu Üzerine”, *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, 11 Temmuz 2000, s. 13
- Miskioğlu, Ahmet (1998), *Dilimiz Yazınımız*, İstanbul.
- Özdemir, Emin (1969), *Öz Türkçe Üzerine*, Ankara: TDK Yay.
- (1973), *Terim Hazırlama Kılavuzu*, Ankara: TDKYay.
- (1975) *Dil Devrimi Üzerine*, Ankara: TDK Yay.
- Özel, Sevgi (2000), *Dil Kiri El Kiri*, Ankara: Bilgi Yay.
- Özel, Sevgi-Haldun Özen-Ali Püsküllüoğlu (1986), *Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*. Ankara: Bilgi Yay.
- Püsküllüoğlu, Ali (1966), *Öz Türkçe Sözlük*, (1999) Ankara: Arkadaş Yay.
- Sadoğlu, Hüseyin (2003), *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul: Bilgi
- Şavkay, Tuğrul (2002), *Dil Devrimi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Timuçin, Afşar (2000), “Aydınlanma Düşüncesi” *Toplumbilim Aydınlanma*, Üniversitesi Yay. Özel Sayısı, 11 Temmuz 2000, ss. 51-56.
- Sadri Maksudi (Arsal) (1930), *Türk Dili İçin*, Ankara.

Türk Aydınlanmacılığının Dili

- Timurtaş, Faruk (1979), *Uydurma Olan ve Olmayan Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Umur Kitapçılık.
- (1980), *Uydurmacılık ve Dilimiz*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Turan, Şerafettin (1981), “Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi”, *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi*, TDK Yayınları, Ankara 1981, s.15-16
- Turan, Seyfettin (1995), *Atatürk'te Konular Ansiklopedisi*, 2.Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ülkütaşır, M. Şakir (1973), *Atatürk ve Harf Devrimi*, yeni baskı: İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- Vardar, Berke (1977), *Dil Devrimi Üstüne*, İstanbul: Yankı Yay.
- Yaşayan Türkçe* (1980), 3 cilt, İstanbul: Tercüman gazetesi.
- Yücel, Tahsin (1968), *Dil Devrimi*, İstanbul: Varlık Yay.
- Zülfikar; Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yay.